

ÚVOD K ZÁKLADNÍM TEORIÍM OSOBNOSTI

POJEM „OSOBNOST“

Jedním ze základních psychologických pojmů je „osobnost“. Tento pojem je poměrně abstraktní, ale lze jej přece jen lépe definovat (a výzkumně operacionalizovat) než laický pojem „duše“. Osobnost představuje určitou jednotku, individuum, které lze definovat několika znaky. Osobnost je:

- Jedinečná, je to **individualita** (každý člověk je jiný a neopakovatelný);
- má svou **vnitřní jednotu**, i když ji lze teoreticky rozdělit na **jednotlivé složky**;
- má **vývojovou kontinuitu** - pokračování - má svou minulost, současnost i budoucnost, postupně se vyvíjí, mění;
- má tedy i **vědomí sebe**, své totožnosti i vědomí své minulosti (a to i přesto, že se lidské buňky každých 7 let obnovují...);
- má také určitou **sociální zkušenost**, osobní historii s druhými lidmi (bez ní bychom se nestali lidskou osobností v pravém smyslu slova).

Osobnost je určitým způsobem integrovaná do jednoho celku, její jednotlivé vlastnosti a složky se nemůžou projevovat nezávisle. Jsou propojeny, takže se v projevech jedné ve větší či menší míře odrážejí i složky ostatní. To, co ovlivní jednu část osobnosti, se zpravidla nějak projeví i v dalších.

Z úvodu do psychologie víme, že se lidská osobnost utváří na základě (1) vnitřních dispozic, (2) vnějších vlivů (3) i vlastního jednání. Vnitřní dispozice se aktivují na základě geneticky zakódovaného programu zrání, mění se tedy i s věkem jedince. Stejně tak se neustále mění i vnější vlivy. Třetím faktorem je aktivita samotného jedince, jeho preference zájmů, profesní směřování, výběr přátel, partnera a přístup k mezilidským vztahům.

Z hlediska těchto vlivů hraje roli třeba i vzhled dítěte. Případně i to, zda si rodiče přáli syna a narodila se jim třetí dcera. Čím jsme mladší, tím více jsme ovlivňováni svým okolím a geny. Je tomu tak i v případě výchovy: **Z rodiny si neseme základní vzorce chování, prožívání a uvažování.** Ty pak používáme a znovupřehráváme i v budoucím životě, dokud si je neuvědomíme a nezačneme se z jejich vlivu vymaňovat. Jde to někdy těžce, často je zapotřebí opakované sebereflexe nebo psychoterapie. Do té doby se hádáme se svými šéfy v práci podobně jako kdysi s rodiči (nebo možná tak, jak jsme se s nimi nikdy hádat nemohli). Případně se zamilováváme do osob s nápadně podobnými rysy, jaké mají naši rodiče opačného pohlaví, se všemi jejich chybami a neřestmi atd. Čím jsme naopak starší, tím menší roli hraje prostředí, které jsme si nevybrali. Jsme to čím dál víc my, kdo se stává strůjcem svého života.

Jsou podle vás všichni lidé ovlivnitelní vnějšími vlivy ve stejné míře? Co děti příliš úzkostné (tedy s vyšší mírou neuroticismu) nebo naopak děti flegmatické? Je zřejmé, že některé děti reagují na ocenění a pokárání učitelů velmi citlivě, jiné tyto zpětné vazby téměř nezajímají. Některé děti mají intenzivní anticipační obavy z případné kritiky, snaží se dospělým vyhovět a „pro jistotu“ si vnitřně stanovují ještě striktnější pravidla chování. Jiné děti nezúzkostní ani učitelův zvýšený hlas. Za těmito rozdíly můžeme odtušit i inspiraci pro různé pedagogické směry a současné výchovné trendy. Přístup tzv. nevychovy, která klade důraz na trpělivé vysvětlování (nejlépe bez trestání), bude výhodnější pro první typ dítěte. Současné zákazy fyzických trestů, dnes už téměř jakýchkoli doteků, včetně položení ruky na rameno, mohou v případě nekázně žáka druhého typu naopak vést k závažným výchovným i vzdělávacím problémům žáků z celé třídy.

Výše uvedené vnější a vnitřní činitele jsou v neustálém pohybu. Vytvářejí v osobnosti jedince určité napětí, které ovlivňuje jeho prožívání, uvažování a jednání. Hovoříme o **dynamice osobnosti**. Osobnost tedy není nějaká neměnná nehybná struktura vzájemně propojených složek, ale **soubor neustále probíhajících a vzájemně se ovlivňujících procesů**. Osobnostních změn si obvykle nejsme příliš vědomi. Spíše až z odstupu zjišťujeme, jak a v čem uvažujeme jinak než před lety. Výhodu v tom mají lidé, kteří si vedou deník (či občasník), do nějž si zaznamenávají své vnitřní představy, plány, obavy i různé vhledy, nápady a moudra, k nimž jsme dospěli. Cenné jsou v tomto smyslu i záznamy o snech a jejich subjektivní interpretace.

OBOR „PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI“ A JEHO HLAVNÍ PROUDY

Jádrum každé osobnosti je **vědomí sebe** a **směřování k určitým cílům**. Tyto dva prvky hrají důležitou roli v duševním zdraví. Souvisejí i s osobnostní zralostí a v dospělosti s pocitem pohody (well-being). Psychologie osobnosti jakožto vědní disciplína chápe lidskou osobnost jako proaktivní, tedy sebeurčující a také etickou entitu. Na rozdíl od obecné psychologie se psychologie osobnosti zabývá tím, v čem a proč se lidé mezi sebou liší. Zajímá ji spíše jedinec ve své celistvosti než jen dílčí osobnostní složky. Většina osobnostních pojetí se zaměřuje na jedince v jeho jedinečné, komplexní fenomenologii uvažování, prožívání, směřování apod. Výjimkou jsou faktorově zaměřeni psychologové, kteří osobnost naopak člení na jednotlivé měřitelné rysy (viz Cattell či Eysenck).

V textu, který jste dostali v minulém týdnu, bylo uvedeno, z jakých filozofických myšlenek se utvářely původní pohledy na lidskou psychiku: **behaviorální** a **psychoanalytické**. K nim jsme pod názvem interakcionistických a individualistických směrů připojili třetí pohled, který je v níže uvedeném schématu popsán jako **fenomenologický**. V tomto širším pojetí k němu patří i např. tvarová (gestalt) psychologie či daseinanalýza.

V psychoanalytickém pohledu je osobnost určována především svou vnitřní dynamikou, která zahrnuje i konflikty mezi jednotlivými osobnostními složkami (jakýmisi „sub-personami“).

Fenomenologové by v pojetí osobnosti zdůraznili především její proměnlivost, směřování, volbu cílů a také obsahy myslí v přítomném okamžiku – prožívání, myšlení, plánování, rozhodování.

Podle **behavioristů** však nic jako pevná entita osobnosti neexistuje. Klíčové je pro ně (měřitelné a pozorovatelné) chování, z něž můžeme až následně vyvozovat určité osobnostní vlastnosti.

Pro čtvrtý, **faktorový přístup** k osobnosti, je klíčové zjišťování základních osobnostních vlastností, z nichž se osobnost skládá. Tyto vlastnosti či rysy lze měřit a díky tomu je možné porozumět jedinci v jeho jedinečnosti. Také však lze s určitou mírou pravděpodobnosti předvídat (predikovat) jeho chování do budoucna (např. Cattell nebo Eysenck).

Přístup syntetizující a sjednocující je využíván například ve vědě a výzkumu, kdy se při řešení určitého výzkumného problému hledají nejvhodnější přístupy a jejich kombinace. Také v psychoterapii existuje ekletický přístup. Někteří psychoterapeuti preferují u klientů

s určitými typy potíží různé přístupy a jejich kombinace, přičemž využívají nejen svých osobních zkušeností, ale i výzkumných poznatků v dané oblasti.

PŘÍSTUPY KE ZKOUMÁNÍ LIDSKÉ OSOBNOSTI

